

SVÉDORSZÁGI TAPASZTALATAIM. *)

— Első közlemény. —

Átkeltünk már tehát Dániából Helsingborgnál a svéd partra és *Jönköping* (ejtsd: *Jöncsöping*) felé igyekeztünk. Kedves jó nőmmel egy pompás berendezésű vasúti coupéban foglaltunk helyet. Velem szemben egy éltes úrnő ült. Valaha nagyon szép lehetett. Mintha már valaha láttam volna.

— Nini, — gondolám magamban — hisz ez *U.* grófné, a magyar barát porosz diplomata felesége, a kit ott láttam Ausseeben *gróf Károlyi Clarissenál*, 1875. nyarán. Csalódtam, tősgyökeres svéd földbirtokosnő volt, a ki a nyarat férjezett leányánál szokta tölteni Finnországon. Igen jól beszélt angolul és meg is szólított angolul, midőn észrevette, hogy a svédül beszélő vasúti kalauzzal nem bírok eligazodni, és meg is tolmácsolta azután lekötelező előzékenységgel a kalauznak svédül a mi kívánságainkat.

Hanem ez a vasúti kalauz nagy lurkó volt. Úgy tetette magát, mintha nem tudna sem angolul, sem németül, sem francziául, hanem egyesegyedül csakis svédül. Miután azonban a dolgainkat elintézte és én jutalmul egy svéd koronát nyomtam a kezébe: egész nyájasan így szólt hozzám — persze halk hangon — hogy:

— Dank* höflichst!

Tehát tudott németül, de ő csakis svédül akart velünk külföldi utazókkai beszélni. A barátságos svéd úrnő is hallotta, hogy ez a kalauz németül köszönte meg a borraivalót és nagyot mosolygott. De hiszen ez a vasúti közeg tud németül is! Mondám egész megütözéssel.

— Oh, felelé ő, ez gyakori eset minálunk a legújabb időben. Hisz az oly iskolákban, a minőket neki, hogy vasúti kalauz

*) Szerzőnek *Újabb útítapasztalataim* című, még csak kéziratban levő művéből.

lehesen, el kell végeznie, ugyancsak erélyesen tanítják a német és az angol nyelvet, sőt esetleg a francziát is; el is sajátítják az én honfitársaim, még az alsó társadalmi rétegekből is, egyiket vagy másikat e modern nyelvek közül; de azért még a külföldiekkel sem akarnak más nyelven beszélni, csak svédül! Csak két-három évtized óta van ez így; ez egy egészen sajátos áramlat, mely az alsóbb társadalmi rétegekben keletkezett merő nemzeti büszkeségből. Azt mondják magukban ezen egyszerű emberek: hogy ha egy külföldi Svédországba jön: hát tanuljon meg svédül!

Gyakran tapasztaltam én ezt svéd utam folyamában, még *Stockholmban* is; sem a bérkocsisok, sem a vendéglőbeli cselédek nem akarták a viláért sem megérteni, ha az ember más nyelven szólott hozzájuk, mint az ő saját anyanyelvökön. Kivételt csakis a portások, meg a főpinczerek képeztek, pedig amazok közül is elegenden tudtak angolul vagy németül. Nem fűzők gondolatébresztésre irányuló megjegyzést e tünethez, nehogy a mi ultra-chovinistáink még jobban megerősödjének az ő vérmességes egyoldalúságukban.

Estére a vonaton *Strömsnässbrokba* értünk. Ez egy kis vasúti telep, alig áll 30—40 házból. Ámde e házak is többnyire emeletesek; a norinbergi kereskedés meg a kerékpárraktár meg éppen díszépületek egy ily csekély helységhez képest. Hanem a vendéglő — ott mindjárt az indóház mellett, bár szintén emeletes — nagyon gyatra egy épület. Már a följáró lépcső is rémséges; inkább egy széles nagy, fehérre meszelt falétra, mely csak úgy recseg az ember lábai alatt, midőn az ember rajta fölfelé hatol, recseg a folyosó is; recseg a vendégszoba padlózata is, mert hát itt minden fából, még pedig fehérre meszelt puha fából van. Maga a szoba is nagyon nyomorúságos volt, nem volt a kijáró ajtaján még csak lakat sem, csak afféle fazavár és még ez is használhatlan. A szomszéd helyiségből pedig lármás hangok hallatszottak folyton. Kedves jó nőm és én magam is nagyon kényelmetlenül éreztük magunkat. Nem voltunk biztosak, hogy nem-e fognak bennünket ez elhagyott fészekben az éjjel megrohanni. Ehhez járult, hogy a vendéglő cselédsége nagyon barátságatlan volt. Csak úgy félvállról szóltak hozzánk egy-két svéd szót, a mit teljességgel nem voltunk képesek megérteni. Vacsorát rendeltünk. De úgy tették, mintha semmi hajlandóságuk sem lett volna számunkra vacsorát készíteni. Mintegy másfél óráig tartott ez a ránk nézve már-már kínos állapot, midőn belép a szobánkba két elegáns fiatal férfi: az özvegy vendéglősné fia és ennek

barátja, a norinbergi kereskedő, a ki mint később maga beszélte, évekig lakott Angliában, sőt az Egyesült-Államokban is és egész folyékonyan beszélt angolul. Meg is szólított bennünket angolul és azután a legszívesebb előzékenységgel járt a kezünkre a vacsora dolgában is. Midőn elmondtam neki, hogy nagyban megijesztett bennünket úgy a szomszédszobából áthatoló lárma és a saját szobaajtónk *zavárának* rozoga volta, mint a cselédek udvariatlan, sőt mondhatnám goromba volta — hát ez a derék svéd kereskedő elnevette magát és azt mondta:

— A mi a závárt illeti, e részben minden aggodalom fölösleges, mert hát emberemlékezetet meghaladó idők óta nem történt meg az itt, hogy a vendégekre valaki rátört volna; akár tárva-nyitva hagyhatjuk az ajtót egész éjjel, ő egész vagyonával kezeskedik, hogy nem fog bennünket senki háborgatni. Svéd földön ilyesmitől nem kell tartani.

— De hát azok az emberek ott a szomszédban? Úgy látszik, leitták magukat, és azok csakugyan ránk törhetnek.

— Ugyan kérem, felelé a svéd kereskedő, nem is lehet itt szó ittasságról. Nem isznak azok odaát bort, sem sört, sem semmiféle szeszes italt. Friss víz, seiders (értsd: szóda) és gyümölcslé áll az asztalukon. Nem is lenne képzelhető, hogy újabb törvényeink és statútumaink életbelépte óta valaki esti hat óra után csak egy korty bort, szeszt vagy sört is ihassék svéd földön a vendéglőben. Ilyesmi nem létezik; a törvény nagyon szigorú, s a végrehajtása meg éppen határos a kegyetlenséggel.

— De hát akkor mért csapnak oly iszonytató lármát, ha csak vizet isznak meg gyümölcslevet ?!

— Mért ? Hát a dolog nagyon egyszerű: *politizálnak*. Két különböző politikai párt főemberei adtak nálunk mára találkát egymásnak és ezek akarják most egymást kölcsönösen — lehető legtárgyilagosabb érvekkel — az iskolaügyben kapacitálni.

(Én édes Istenem! mit szólnának ehhez a mi pártpolitikusaink a Tisza meg a Duna mentén? Víz mellett, soda mellett és gyümölcslé mellett politizálni!)

— A mi pedig a vendéglőbeli cselédség rátartós, vagy mondjuk, illetlen magaviseletét illeti, ez sem érthetetlen azok előtt, a kik a svéd jellemet és a svéd szokásokat ismerik. A svéd nép a legudvariasabb nép a világon; de viszont megvárja, sőt megköveteli vele szemben az udvariasságot a maga számára másoktól, különösen pedig az idegenektől is. Ez annyira bevett szokás itt minálunk, hogy a vendég, ha valahová beszáll,

tartozik a vendéglő cselédjeit is előre köszönteni, tisztességtudó kalapemelintéssel és nyájas szóval köszönteni. A ki nem köszönti előre tisztességtudó kalapemelintéssel és nyájas szóval a vendéglő szobaleányait, sőt háziszolgáit: az az itteni közföfogás szerint elvesztette minden jogát arra, hogy a vendéglő szolgálati személyzete őt illedelmes bánásmódban részesítse. Ez ellen nem tehetnek kivételt egyes vendégek javára maguk a vendéglősök sem — Önök idegenek; bizonyára nem tudták, hogy nálunk ez a szokás.

— Kérem, én köszöntöttem a vendéglő cselédeit, a kik ott álltak a följáró lépcső előtt, a midőn megérkeztem.

— Kalaplevéve ?

— No ugyan ezt nem tettem. Good eveninget, meg Guten Abendet mondtam nekik barátságosan.

— Ez nem elég. Kalaplevétellel kellett volna őket köszöntenie.

Ezen fordul meg minden.

(No gondoltam magamban, ha nálunk valaki valamely vidéki városba megérkeztekor *kalaplevéve* köszöntené a vendéglő cselédségét, akár *magát* a főpinczért is — hát az ilyen beszálló vendég ugyancsak megjárna abban a vendéglőben! Bizonyára azt hinnék felőle az összes hotel-közegek; hogy az ilyen vendég csak azért olyan alázatos, mert elfogyott a pénze, és még a vacsoráját sem lesz képes majd kifizetni.)

— Egyébként — folytatá a svéd kereskedő — majd jóváteszszük a tájékoztatlanságból eredt mulasztást, Majd ha átme gyünk az étterembe azaz a dining-roomba, — a kereskedő angol kifejezését kell használnom, mert az a szoba, a melyben étkez tünk, ugyancsak kicsi volt, hogy sem lehetne azt étteremnek nevezni — igen, mondja a svéd kereskedő, majd ha átme gyünk vacsorára, tegye meg csak kérem és köszöntse kalaplevétellel a folyosón álldogáló cselédeket — azonnal tapasztalni fogja ön a változást a modorokban.

Úgy is történt. A svéd kereskedő előrement és mi vagy 3—4 percz múlva utána. Ott ácsorgott a dining-room közelé ben vagy két nőcseléd és egy háziszolga. Én tisztességtudólag levettem a kalapomat és lehetőleg nyájasan mondtam hozzá angolul, hogy »jó estét!«

Bezzeg udvariassá lettek most nagy hirtelen a vendéglő cselédei is: nemcsak hogy nyájas arezot vágtak és illedelmes fejbőlintással viszonozták a köszöntésemet, de valóságos *térd-*

csuklással is! (Ez a térdcsuklással köszöntés egyik jellegző vonása a svéd udvariasságnak. De erről majd később.)

Tehát következett a vacsora; eléggé ízletes és bőséges vacsora; pedig már éjfélután egy óra felé járt az idő. Bort, sört, cognacot, szóval szeszes italt nem kaptunk, hanem csak friss vizet, sodát és valami gyümölcslevet. Az öreg özvegy vendéglősné daliás fia hivatkozott a törvényre, meg nem tudom miféle státútomokra; de a vacsora vége felé észrevette, hogy a halpecsenyére nem ízlik nekem sem a víz, sem a rossz soda — (mint ők mondják: »selters«!), sem pedig a gyümölcslé — nehogy tehát gyomorfájást kapjak: oda ment szinte lábujjhegyen a kijáró ajtóhoz, nagy óvatosan ráfordította a závárt, nehogy valaki bejöjjön és felnyitván egy ékes fali szekrényt kivett abból egy iczipiczi kristály üvegcsét. Aféle chartreuse vagy mi lehet, beletöltött szintén még mindig jellegző óvatossággal vagy 15 csöppöt a poharamba és azután lekötelező szívélyességgel megkínálván velem, azt súgta a fülemben:

— Tessék egy kis orvosság. Ezt még a nagyatyámtól örököltem!

Másnap kora reggel beállít hozzánk a derék svéd kereskedő és azt kérdezi, hogy ugyan hogy voltunk a tegnapi vacsorával megelégedve?

Hát azt feleltük kedves nőm is, meg én is, hogy nagyon jó vacsora volt, és csak azon csodálkozunk, hogy ennyire sikerült annak összeállítása még oly késő éjjeli órában is.

— Hjah! ezt az öreg özvegy vendéglősnének köszönhetik önök. Szegény asszony betegen fekszik már hetek óta, de tegnap este úgy 11 óra tájban meghallotta, hogy jóra való vendégei érkeztek, kikelt az ágyából és saját kezeivel hozta létre ezt a vacsorát, melyet önök is ízletesnek mondanak.

— Nagyon szeretném megköszönni neki ezt a rendkívüli szívességet. Talán még láthatom őt, mielőtt a vonattal tovább robogunk, nemde?

— Oh, az alig lesz lehetséges, a szegény öregasszony nem fog fölkelhetni ma az ágyból, ismét rosszabbul érzi magát. Tessék neki néhány sor köszönetet írni angolul, ért ő így is; nagyon megtisztelve fogja magát érezni.

Neki ültem tehát és megírtam a köszönő sorokat, levélkémet ezen alájegyzéssel végezvén

Most sincerely Yours.
(A legőszintébb híve.)

Megmutatom a derék svéd kereskedőnek, és kérdem tőle, hogy jó lesz-e így?

— Nagyon jó lesz, csak arra kérem: ne írja ön azt, hogy *most sincerely*, írja inkább azt: *truly Yours* (igaz híve), mert a svéd udvariasság oly finom érzékű, hogy némi *lenézést* lát benne, ha valakinek azt írják, hogy »*őszinte híve*« vagy akár azt, hogy »*őszinte tisztelettel*«. Ezeket a kifejezéseket nálunk svédeknel csak azok szokják — már t. i. levél végén — használni, a kik magában a levél szövegében valami gyöngédtelenséget mondanak a címzettnek, vagy legfőlegb még »*őszinte rokonodnak*« nevezik magukat a levél végén az oly unokatestvérek, a kik éppen holmi örökösödési ügyben hajba kapni, vagy legalább is perbe menni készülnek egymással.

Erre azután szó nélkül újra megírtam a köszönő sorokat és csakugyan úgy írtam magamat alá a levél végén, hogy »*Truly Yours*« (igaz híve!)

Meleg kézszorítással búcsúztunk el egymástól az indóházban, a hova bennünket úgy a vendéglősné fia, mint a derék svéd kereskedő kin tünteteskép kikísértek.

De én azután még órák multán is sokáig elmerengtem a coupéban a *svéd* udvariasságnak ezen elbájoló megnyilatkozásai fölött . . . Eszembe jutott a Tisza mente, meg a Duna mente is! . . . Megérkeztünk *Jönköpingbe*. Nagyon takaros kis város. Csak 21.000 lakosa van, de oly díszes házsorai vannak, hogy nagyot fohászkoztam magamban mint magyar ember — eszembe jutván nemcsak a mi alföldi nagy parasztházaink, de még a mi dunántúli városaink külvárosai is. Itt *Jönköpingben* nincs egyetlen parasztház, minden úrias és nyugateurópai culturára emlékeztet.

Csak másfél napig tartózkodtunk itt *Jönköpingben*. Itt ismerkedtem meg a skandináv u. n. »*Frúkost*«-tel. Csupa hideg ételke volt, halacska, sonka, nyelv, caviar, 4—5-féle-sajt, stb. Bizony sovány táplálék. Annál ízletesebb volt az eszmecsérem egy közoktatásügyi biztossal és egy svéd úri emberrel. Amaz öt évig lakott Angliában; tett tanulmányutat az Egyesült államokban is; sok érdekeset hallottam tőle a svéd középiskolák fejlődésének legújabb phasisáról. Tőle értesültem, hogy a hírneves *tipsalai* egyetemi tanár *Fromhold Hammarstrand*, kit mint az ős-athenei alkotmány hírneves bűvárát már rég óhajtottam volna látni, már évek előtte meghalt s hogy a hírneves publicista és nagyhatású parlamenti szónok, a ki velem a *Montesquieu*-kérdésben annyit levelezett *A. Hédin* ismét súlyos beteg

is Stockholmban, hanem ott fönn északon valami gyógyintézet-bek. Emez a *szókimondó* svéd úri ember pedig éveket töltött Párisban és egyáltalán nagyon jól ismerte a nyugateurópai viszonyokat. Folyékonyán, sőt szépen beszél németül is.

Jellemező a svéd gondolkodásra nézve, a mit ez a svéd úri ember nekem mondott. Egész hévvel szidta a francziákat, hogy egy oly *tanulatlan* és *műveletlen* embert ültettek bele a köztársaság elnöki székébe, mint *Félix Faure* volt. Ez által oly szegénységi bizonyítványt állítottak ki maguknak a francziák, — monda — a mely fölér az utókor előtt egy nagy csatavereség emlékével! Én már gyakran hallottam kedvezőtlen, sőt becs-mérlő nyilatkozatokat *Faure* fölött, de eddigelé csakis határozot-tan *aristokratikus*, sőt egyenesen *junkert* fölfogású politikusok részéről. Midőn tehát az én szókimondó svéd úri emberem annyira leszólta *Fauret* előttem: szentül azt hittem, hogy ő is csak a fajta rendiesdi politikai orrfintorgató, a kinek ez a *Faure* csak azért nem tetszett, mert hát *Faure* alacsony származású ember, valamikor *tímár* legény volt. Egészen megörültem, mikor az én svéd úri emberem kifejtette előttem, hogy az ő fölfogása szerint nem az hozott szégyent a francia culturéletre, hogy *Faure* nem származott előkelő családból, meg hogy fiatal korában »*tannier*« volt, de az, hogy csak *elemi iskolát* végzett és nem hogy *egyetemi* tanfolyamot nem végzett, de nem végzett még csak *középiskolai* tanfolyamot sem. Lett volna ő bár a legutolsó parasztnak a fia, vagy akár egy mosónő fia mint *Dupuy*, ez magában még nem lett volna baj, sőt annál inkább becsületére vált volna, ha magát mint *tanult* ember tudta volna oly magasra fölküzdeni! Ámde így, csakis *elemi* iskolai, meg legfőlebb egy kis ismétlő iskolai, vasárnapi vagy miféle *alantas* fokú tanfolyammal bizony nem vált ez a választott államfő díszére annak a francia nemzetnek, a mely annyit tett századokon át a tudományért és mely még kevéssel ezelőtt is a *civilisatio* élén vélt masírozhatni! Azok a szerencsétlen párisi újságírók! Mindent szemére vetettek *Faure*-nak, még azt az ügyetlen köszöntést is, a melylyel ő a sorfalat álló orosz ezredek katonai tisztelgését Pétervárott viszonozta, csak abban nem láttak megütközni valót, hogy oly *alantas* fokú tanfolyammal, mint a minőt *Faure* végzett, merészelt ő oly magasra fölkapaszkodni s hogy a kamara meg a senatus többsége, illetőleg az elnökválasztó *congressus* többsége jónak látott egy ily milliomossá cseperedett üzletembert, egy ily *tanulatlan* szerencsefit a francia államhatalom élére állítani.

Majd csakhogy nem megöleltem ezt a svéd úri embert. Hisz ez egy valóságos *culturdemokrata* az én legsajátosabb államtudományi elméletem szerint. (Bocsássanak meg az én bírálóim *von Juraschek* és *Susemihl*, a kik még most sem akarják megérteni hogy mi az a *culturdemokratia*). Ő azonban, a svéd úri ember ekként folytatta:

— Ne higye Ön, hogy én ellenszenvvel viseltetem a francia nemzet iránt. Sőt leborulok a *francia* géniusz előtt. Hol állana ma az európai emberiség, ha az 1789-iki francia forradalom nem árasztotta volna szét az ő korszakalkotó eszméit az egész szárazföldre! Hálás lehet minden svéd a mi uralkodóházunknak is. Hisz ha nem a *Bernadotte* ivadékai ülnek *Gusztáv Adolf* trónján, még talán ma sem lenne *népképviselőnk*, még ma is fönnállana nálunk nemzetünk örökös csúfságára a hagyományos *rendi* képviselő.

— Azt tudom, hogy 1865/6-ban csakis a *király* kezdeményezésére szakítottak önök, svédek, a hagyományos *rendi* alkotmányossal.

— Igen, de nem tudom, hogy tudja-e ön, a mi itt nálunk *Svédországon* köztudomáson van, hogy t. i. a mi királyaink 1809 (az utolsóelőtti alkotmánylevél, » *Regierungsform*«) megalkotása óta nem kevesebb, mint 23 alkalommal tettek részint nyílt, részint függöny mögötti kísérletet (már t. i. az illető miniszterekkel szemben) a végre, hogy a *rendi* kísérlet helyett a *népképviselő* hozassék be nálunk is, a születési politikai előjogok teljes mellőzésével. Csak a *papi* rend egy része, a *polgári* rend túlnyomó része, meg a szabad *paraszt-rend* *) egy része támogatta a király kezdeményezését. Nem sokkal kedvezőbb lett volna a szavazatok aránya még 1865/6-ban sem, ha a király minden erejét meg nem feszíti a végzetterhes reform keresztülvitelére. Én szeretem ezt a mi dynastiánkat már csak azért is, mert éppen azt mozgatja és öregbíti a mi alkotmánypolitikánkban, a mire a mi arisztokratikus szellemű alkotmányfejlődésünkben eddig a legnagyobb szükségünk volt, az állampolgári jogegyenlőség érvényesítésére irányuló áramlatot. Ily királyi kezdeményezés nélkül, ismétlem, a mi történelmileg fejlett alkotmányunk keretén belül az öröklött országgyűlési rendek egymagukban ugyan alig

¹⁾ *Svédországon* a parasztlak is országgyűlési rendet képeztek, nem úgy, mint minálunk Magyarországon. Szintúgy volt ez *Dániában*, még a királytörvény — Kong. trv. — megalkotása előtt is.

lettek volna képesek a kor igényeinek megfelelő alkotmányreformot létrehozni.

E pontnál az én derék svéd úriemberemnek, úgy látszik, a nemzeti önérzete nem engedte, hogy a jelenlegi dynastia *francia* eredetét és így a reformer királyok *francia* génuszát fölemlítse; pedig ugyancsak valószínű, hogy ha *Bernadotte* francia tábornagy helyett — örökbefogadás révén — valamely német herceget választottak volna meg annak idején a svéd rendek trónörökösé: ez a német nevelésű, fölfogású és hajlamú trónörökös, majd király és az ő utódai egy lépést sem tettek volna mind e mai napig az öröklött *rendi* alkotmánynak *nép-képviselési* alapon való módosítására. (Hiszen látjuk, minő *rendiesdi* velleitásokat kísérelt meg a *nassani* herceg, midőn *Luxemburg* nagyhercegség uralkodója lett, még ezen *demokratikus* alkotmányú kis monarchiában is, sőt még *Olaszországon* is, merőben a *német* beházasodás folytán az udvarnál oly *rendiesdi* szellem kezdett lábra kapni, hogy *Melegari* ministert és az ő polgári ministertársait még csak meg sem hívták az udvari estélyekre, *Victor Emmanuel* és *Garibaldi* hazájában! (No de erről majd más rovat alatt.)

Az én svéd úriemberem nyilatkozatai azon gondolatot ébresztették bennem, hogy tulajdonkép valamely svéd államtudóssal, vagy államjogtudóssal van dolgom; ámbár nagy udvariasan *átadta* nekem az ő névjegyét,¹⁾ mindjárt ismeretségünk kezdetén; ez nem nyújtott nekem e kérdésben tájékoztatót, mert ezt a nevet még a szaktudományos irodalomban soha nem olvastam. Egyenesen azt a kérdést intéztem tehát hozzá:

— Ugyan Ön bizonyára sokat írhatott már a svéd alkotmánypolitikáról; kérem, minő munkán dolgozik ön jelenleg?

Az én svéd úriemberem elnevette magát és azután egy kis vártatva így szólott:

— Én nem vagyok író. Néha írtam rövidebb közleményeket folyóiratokba, hírlapokba, de sohasem a magam neve alatt. Nagyon sok független ember van *Svédországon*, a ki egész életén át folyton tanul, folyton gondolkodik, de nem vágyik irodalmi szereplésre. Hanem most *igazán* van egy themám, a mely fölött ki fogom tán már legközelebb fejteni valamelyik szemlében a nézeteimet, akkor talán alá is írom majd a nevemet.

*) Itt a nevéért nem írom ki, mert nem akarok indiscretiót elkövetni irányában, a ki annyira megtisztelt engem az ő bizalmával, midőn előttem annyira szókimondó volt!

Nagyon kedvencz eszmém ez nekem; és nagyon sokat is gondolkoztam felőle. Ismeri ön *Exnernek*, a hírneves bécsi tanárnak dolgozatát a »*politikai műveltség*«-ról?

— Hogy ne ismerném !

— Hát meg van Ön elégedve, hogy hogyan határozza meg *Exner* a »*politikai műveltség*« fogalmát?

— Éppenséggel nem vagyok vele megelégedve, sőt teljességgel elhibázottnak tartom. Hiszen a hogy *Exner* a »*politikai műveltség*«-et meghatározza: úgy az nem politikai »*műveltség*« (»*Bildung*«), hanem már valóságos *államtudomány* vagy legalább is *állambölcsészet*!

— Igen örülök, hogy Ön is ekként gondolkodik. Én egészen másként határoznám meg a *politikai műveltség* fogalmát. Én abból indulnék ki, hogy a *politikai műveltség* — ha csak erről van szó — nem lehet egyéb, mint azon, kiegészítő része az *átalános műveltségnek*, a mely az államéletre vonatkozik; tehát nem érheti el azt a magas színvonalat, a melyen az államtudományi *szakképzettség* áll.

— Nagyon helyes; én is hozzájárulok. Igen, de hogy vélné ön a *politikai műveltség* lényegét, annak *constitutív elemeit*, fogalomkörének határvonalait tüzetesebben megállapíthatni ?

— Látja Ön, én egyszerű *svéd* ember vagyok; nem szeretem az aféle *német* methodologiai formalitásokat. Mi *svédek* rengeteg sokat tanultunk a német tudomány búvárló, gondolkodó munkásaitól; de ha már ily *gyakorlatias* kérdéstről van szó, min-a minő a *politikai műveltség* kérdése, hát akkor mi *svédkül* az *amerikai* tengerészekkel tartunk, a kik azt mondják, hogy »*Go a' head*«! (Menj neki a fejének!)

— Hogy érti ezt Ön?

— Hát csak úgy, hogy én nem philosophálok, nem methodologizálok ebben a kérdésben, hanem azt mondom: *politikailag művelt* ember az, a ki teljesen képes megérteni a nagy politikai hírlapok *vezércikkeit* és az *országgyűlési beszédeket*, a mennyiben sem azok, sem ezek nem valami mélységes szakkérdésekre vonatkoznak. *Politikai műveltségnek* nevezhető tehát az az ismeretkör, a melylyel az ily ember rendelkezik. Nos, megvan ön az én meghatározásommal elégedve ?

Valóban nem tudtam, hogy mit feleljek egyhamarjában erre a magam részéről. *Úgy* tetszett nekem, hogy van valami abban, a mit ő mond, de teljességgel nem kimerítő. Mert hát ki ítélje meg, hogy vájjon az illető helyesen értette-e a vezér-

czikket, vagy az országgyűlési beszédet? Az ő asztaltársa-e a kávéházban, sörházban? Avagy u. n. elvtársai a pártgyülekezetben? Közöltem is vele ezen nehézségemet.

— Igaza van Önnek. Segítsen hát nekem Ön a meghatározás kiegészítésében. Hálára fog kötelezni.

Jó ideig gondolkoztam, míg végre azt találtam mondani, hogy az én nézetem szerint *politikai műveltséggel* az olyan ember bír, a ki az általánosságokban mozgó vezérczikket meg országgyűlési beszédet oly módon fogja föl, hogy egy államtudományilag szakképzett kortársnak sem lehet ellene lényeges kifogása.

Erre ismét az én svéd úriemberem esett gondokozóba.

Hosszas szünet után fölkiáltott:

— Jó, jó, de én ezt a föltételt még sem használhatom. Mi *svédek* első sorban gyakorlati érzékű emberek vagyunk. Ha tehát én úgy határozom meg a »*politikai műveltséget*«: hát akkor azt mondhatnák nekem az én honfitársaim, hogy állítsak előbb egy államtudóst minden egyes concret vezérczikkolvasó meg minden egyes parlamenti beszédhallgató mellé és azután majd kiderül, hogy mennyit lehet adni az ily meghatározásra?

Beláttam, hogy ezen az úton nem lehet kifogni az én svéd úriemberemen. Azért így szólottam:

— Tudja-e mit? Vegyük fontolóra, hogy minő ismeretekre van szüksége annak, a ki *politikai műveltséggel* bíró embernek akar tekintetni?

— Elfogadom.

— Hát azt hiszem, hogy nem lehet *politikai műveltségű* embernek tekinteni azt, a ki nem ismeri az ő saját hazájának alkotmányát, világosabban szólva, — névleg oly államok honosaira nézve, a mely államoknak nincs rendszeres egészebe foglalt alaptörvényük, vagyis alkotmánylevelök — a ki nem ismeri a hazai államjog legfontosabb tételeit, a hazai alkotmány történelm korszakalkotó mozzanatait, a saját *hazájának* történelmét legalább is nagy vonásokban, a saját hazája politikai földrajzát és statisztikáját, továbbá mindazt, a mi az európai államok, valamint a többi világrészek államéletére, történelmére, művelődésére és közgazdasági viszonyai vonatkozik, legalább is oly mérvekben, mint ezt valamely *németbirodalom*beli u. n. *Höhere Bürger-schule* tanfolyamán használt *politikai földrajzi* kézikönyvből megtanulhatni.

— Megálljunk csak! Nem lenne akkor czélszerűbb egyszerűleg azt mondani, hogy *politikai műveltséggel* bír mindaz, a ki tudja mindazt, a mi a *Politikai földrajznak* holmi legújabb keletű, közepes vastagságú tankönyvében foglaltatik? *Frary* a *Question du latin* szerzője is meglehetne az ily meghatározással elégedve!

— Az én fölfogásom szerint ezzel még éppen nem lenne a modern *politikai műveltség* követelte ismeretkör kikerekítve.

— Ugyan mi is maradna még a fönt elősorolt tantárgyak alapvonalai után hátra?

— Hát egy iczi-piczi közgazdaságtani katekizmus, egy iczi-piczi pénzügytani katekizmus, egy iczi-piczi nemzetközi jogi kézikönyv, no meg *azután* egy iczi-piczi államtan! Azt hiszem, e három tantárgy közül egyiket sem lehetne megtanulni még a legvaskosabb *politikai földrajzi* kézikönyvből sem.

Pedig azt hiszem, nem képzelhető *politikai* műveltségű ember, a ki ne tudná, hogy mi az egyenes adó, mi a progressiv jövedelmi adó, a »Bodenrente«, az aristokratia, plutokratia meg a demokratia, a szövetséges állam, a personal-unio, a real-unio, az államszövetség, a souverainitás, a suzerainitás stb.

Ebbe *azután* az én *svéd* úriemberem is belenyugodott. Nem folytatta legalább a themát, hanem csendesesen ballagott mellettem a *jönköpingi* corsón, oda-oda pislantgatott azokra a deli szőke nőalakokra, a kik mellettünk meglehetősen czifra toilettekben elhaladtak és *azután* rágyújtott egy hatalmas nagy darab szivarra, a mely a néhai *Bayaderas*-okra emlékeztetett.

Már-már véget ért a sétánk, midőn az én *svéd* úriemberem egyszerre csak megáll és azt kérdezi tőlem, hogy ugyan minő ember volt 1848/9-ben nálunk az a herczeg *Windischgrätz* ?

— Olvastam az ő hadjáratí emlékiratát, de úgy láttam belőle, hogy nagyon közepes tehetség lehetett. Azt hallottam egyébként, hogy nagyon szelíd ember volt, a ki nem végeztetett ki egyetlen magyar patriótát sem.

— Hát én úgy tudom, hogy bizony agyonlövetett, meg föl is akasztatott ő jó csomó magyart, csak hogy még sem oly tömegesen, mint *Haynau*! De hát ő nagyon is egyoldalú, *régi* típusú osztrák katona volt, a ki teljességgel nem ismerte *Magyarország alkotmányát*.

— Hogyan? Nem ismerte Magyarország alkotmányát? Hisz ő alteregója volt ugyanazon uralkodónak, a ki egyúttal az *alkotmányos* Magyarországnak is királya volt. No nálunk ilyesmi

nem fordulhatna elő. Ha mi *svédek* megszállnók *Norvégiát*, biztosítom önt, hogy csak oly *svéd* tábornokot bíznának meg *Norvégia* occupatiójával, a ki alaposan ismeri a *norvég* alkotmányt. Egyébként a felől is biztosíthatom önt, hogy manap oly *svéd* tábornok, a ki *Norvégia* alkotmányát alaposan nem ismerné, egyáltalán nem létezik és már 50 — 60 évvel ezelőtt sem létezett.

Boldog skandináv államok! gondolám magamban és már búcsút akartam venni az én *svéd* úriemberemtől, midőn ez még egyszer visszatért herczeg *Windischgrätzre*.

— De hát azt hallottam egy *svéd* honfitársamtól, hogy a herczeg nagyon nyájas gentleman volt a társas érintkezésben.

— Az lehet, hogy Bécsben meg Prágában az volt, de nálunk csak az ő iszonyú gögjéről volt ismeretes. Széltében azt beszélték róla, hogy nála az *ember* csak a *bárónál* kezdődik.

— Ugyan ne tréfáljon! Várjon csak! A mi azt illeti, hogy mennyire gögös volt még nálunk is egy némely született nagy úr csak még úgy 30 év előtt is, erre mi is tudunk önöknek egy mulatságos példával szolgálni. Egyik nagyon előkelő grófcsaládunk feje szigorúlag meghagyta a komornyikjának, hogy hozzá csak oly látogatót ereszsen be, a kinek a névjegyén legalább is az áll, hogy *báró*. Hanem ugyan megjárta ezzel a gögjével! Egy alkalommal ugyanis nem csekélyebb úr, mint maga a király jött hozzá a vidéki kastélyába, hogy őt meglepje minden előleges értesítés és kíséret nélkül, egyszerű kocsin, természetesen vadászruhában. A komornyik elkéri a névjegyét. Ő odaadja; de minthogy a névjegyén nem volt semmi egyéb, csak egy egyszerű keresztnév még pedig a királynak nem első, hanem *második* keresztnéve, — mert hát ilyen névjegyeket szokott, ha *incognito* járt, a király használni, — a komornyik nagy fitymálva végignézi a névjegyét s azután végignézi a királyt is és ajkbiggyesztve így szólt:

— Hogy képzél ilyet? A gróf csak nem fogja önt fogadni. Ha valami ügye van, hát jelentkezék a *Wachmeister*-nél. A király utólag megtudta a dolog bibéjét és azután az emberséges *svéd* király sohasem nézett rá többé a gögös grófra.

Mély benyomást tettek rám ennek a szókimondó *svéd* úri embernek a szavai. Melegen szorítottam vele kezét a vendéglő előtt, midőn egymástól elváltunk valószínűleg — *pour jamais!*

Hanem a vendéglőben is érdekes jelenetnek voltam tanúja. Két délczeg *svéd* katonatiszt lépett be a foyerba fényes egyen-

ruhában. (Mert hiszen a svéd katonatisztek egyenruhája ugyancsak fényesnek mondható.) Ott állt a portás és illedelmesen köszöntötte a két svéd katonatisztet, de egy hajszálnyival sem mélyebb bókkal, mint a többi czivil vendéget.

Eszembe jutott itt, a mit pár év előtt *Münchenben* láttam. Ott azon vendéglőben, a hol szállva voltunk, midőn a lejáráthoz értünk, éppen akkor belépett egy öreg úr (czivilben) és szintén két (lovass) katonatiszt. A *müncheneri* portás majd csakhogy nem a földig hajolt a két katonatiszt előtt, oly hódoló mély bókkal üdvözölte őket. Azután, midőn már a katonatisztek a lépcsőn fölfelé haladtak, ugyanez a portás odalép a czivil öltönyben levő öreg úrhoz, meg sem emelinti a paszomántos sipkáját, hanem egyszerűleg a vállára ver az öregnek és egész nyersen azt kérdi tőle:

— Was wünschen Sie Herr Ministerialrath ?

Én csodálkozásomat fejeztem ki egy német ismerősöm előtt, a ki éppen ott állott velünk a foyerben. Kérdeztem is tőle, hogy azon katonatiszt urak hercegek talán, hogy oly mélyen hajol meg előttük a portás ?

— Dehogy is hercegek, egyszerű főhadnagyok, minden magasabb születési rang nélkül.

— De hát akkor miért tesz köztük oly irtóztató nagy különbséget ez a portás ?

— Jaj, kérem, ön nem ismeri az itteni viszonyokat. Ha a portás nem köszönne oly mély *alázattal* a tiszturaknak, hát ugyancsak megjárna. A ministeri tanácsosnak nincs kard az oldalán, de a tiszturaknak kard van az oldalukon.

Ez történt saját szememláltára Bajorországon, a hol pedig a katonai büntető törvénykönyv hasonlíthatlanul emberségesebb, mint egyéb német államokban. No, gondolám magamban, itt *Jönköpingben*, Svédországon, *úgy* látszik, csakugyan nincs *Militarismus* !

No de ha nincs is militarismus, van itt más, a mi ugyancsak kellemesen lepheti meg a külföldről jövő utasokat. Értem azon azon elragadólag gyöngéd figyelmetességet, a melyben útközben a svéd katonatisztek a külföldről jövő, svédül nem tudó utasokat részesítik. Többízben tapasztaltuk ezt mi is, kedves jó nőmmel, különösen *Jönköpingtől Stockholmig*.

A *Wetter-tón* folytattuk utunkat a svéd főváros felé. Botránnyosan szegényes fölszerelésű gőzöskék szelik át ennek az unalmas partvidékű nagy tónak a hullámain, jóval kisebbek és nem

kevésbé szutykosak, mint a »Panther« meg a »Leopard«, a melyek az ötvenes és hatvanas években közlekedtek Calais és Dover közt; majdnem oly kicsinyek, mint a a gőzöske, a mely engem 1862-ben ijesztő viharos időben szállít vala át Folkstoneból Boulogneba. Csaknem oly kisszerűek, mint a mi dunai propelle-reink. De ezek legalább csinosak és erőteljes szerkezetűek. A *Wettertó* gőzösei azonban nyomorúságos járművek, minden pillanatban ide-oda kalimpálnak; attól fél az ember, hogy szét-esik százszor is ez az inczifincz hajócska, míg parthoz ér. Ily bosszantó járművön értünk el *Motaláig*, a hol azután át akartunk szállni a hírneves *Götha-csatornára*. Hát ez a *Götha-csatorna*, már mint csatorna, ugyancsak becsületére válik Svédországnak, de a rajta közlekedő gőzösök éppen oly kevésbé válnak becsületére ennek a különben annyira derék országnak, mint a maga vasutai — Spanyolországnak. Az a gőzös, a melyre mi föl akartunk szállni *Motalánál*, szennyes is volt, szűk is volt, kényelmetlen beosztású is volt, még azután annyira túlszűfolt is volt, hogy a záporosóban agyonáztunk volna rajta, mert már azokat a cigány-tanyaszerű kajütszobácskákat, valamint a fedélzeti szobácskákat már az előző állomásokon mind egy szálíg jó eleve egy szálíg mind lefoglalták. (Így értékesítik magukat még itt is egynémely részvénytársaságok!) Nem tehattunk tehát egyebet, mint hogy visszahozattuk erről a nyomorúságos Götha-csatornai gőzösről a málhánkat, melyet már rárakattunk volt és elhajtattunk a vasúti indóházhoz, hogy az éjjeli gyorsvonattal robogjunk *Stockholm* felé.

Az indóházban azután vagy három órahosszat kellett várakoznunk. Nem valami kellemes várakozás volt, mert léghuzamos volt itt minden helyiség, a váróterem is. Kárpótolt azonban az a rendkívüli előzékenység, a melylyel egy magas műveltségű svéd katonatiszt kényelmetlen helyzetünket enyhíteni törekedett. A mint észrevette, hogy nem tudjuk magunkat a svéd hordárok-kal megértetni odaugrott hozzánk, lekötelező udvariassággal bemutatta magát francziául és engedelmet kért, hogy útközben segélyünkre lehessen. Elsőben is átvette málhánkat, föladta azokat, meghozta az elismervényt, hozatott a pinczérrel frissítőt, sandwichfélét és miután megtudta, hogy *Stockholmba* igyekszünk, de az éjjeli vonaton alvásra egyáltalán nem gondolunk: kért, engedjük meg neki, hogy velünk egy coupéba ülhessen és — minthogy ő is *Stockholmba* megy — elkísérhessen bennünket a svéd fővárosig. Természetesen hálás köszö-

nettel fogadtuk el az ő ajánlatát és ő csakugyan hozzánk ült a coupéba, adta szívességből a tolmácsot a vasúti kalauzzal szemben és a legnyájasabb, mondhatni, nem egy tekintetben érdekes társalgásban részesített bennünket mindaddig, míg csak *Stockholmba* be nem érkeztünk. Jól tudott nemcsak francziául, de angolul és németül is; egy vidékbeli nagybirtokos fia volt és nem csekély meglepetésemre alapos tájékozottságot árult el a *svéd*, sőt a *norvég* alkotmány ismeretében is. (Óh népek Istene! mi minden jutott is eszembe!) Nem volt picanteria nélkül, midőn azt fejtegette, hogy mennyire biztosak lennének a *svéd* haderő részére a hadi siker esélyei, ha háborúra kerülne a dolog *Svéd- és Norvégország* között. Dicsérte a *norvég* gyalogságot, sőt a *norvég* hadmérnöki kart is, de a *norvég* lovasságot meg tüzéséget már szerfölött gyöngéllette. A *norvég* hadvezérlétről sem volt valami nagy véleménye.

Így folyt le az éjjeli utazásunk. A svéd katonatiszt az ő gyöngéd figyelmével ugyancsak kellemessé varázsolta azt. Svéd utunk folyamában még többször volt alkalmunk a svéd katonatisztek részéről úgy a vasúton, mint a gőzhajón, az indóházakban, a málföladásnál, a bérkocsikra való fölszállásnál, az éttermekben stb. ily rendkívüli szívességekben részesülni. Csak később tudtuk meg, hogy ez a nagy udvariasság *hivatalosan* kötelességükké van téve úgy a katonatiszteknek, mint a szintén több modern nyelvet beszélő tiszthelyetteseknek a külföldi utasokkal szemben.

Nálunk sem ártana hasonló intézkedés, akkor tán mégis kissé komolyabb lendületet fogna venni az *idegen-forgalom* is.

No de a *militarismus* államaiban még előbb az egész katonai szellemet gyökeresen reformálni kellene.

Jól mondta egy *nyugateurópai* publicista, hogy neveltség ott *szabadságról* meg *jogállamról* beszélni, a hol a *militarise miis* merőben *illuzoriussá* teszi az egész jogrendet, még a *sze mélybiztonságot* is. A *militarismus* legtöbb államában, ha valamely katonatiszt az ő fiatalos jókedvében végig találja nézni az embert az utcán és a végignézett ember *csak kérdő* tekintete; is mer vetni az illető fiatalos kedvű katonatisztre: hát akkor mi sem valószínűbb, minthogy ez a fiatalos kedvű katonatiszt oly módon fog reagálni, hogy okvetlenül párbaj lesz a vége. Szerencse, ha a fiatalos kedvű katonatiszt ott a helyszínén kardot nem ránt és nyomban keresztül nem hasítja az embernek a fejét.

Egészen más szellemben vannak nevelve a *svéd* katonatisztek. Valóban épületes példáját láttam ennek a *Wetter-tó* gőzösen. Meglehető nagy volt a tolongás a fedélzeten, midőn egy csinos *svéd* lovastiszt szorosan mellém furakodott és ugyancsak vizsgálgató szemekkel nézett rám, elannyira, hogy én nem kerülhettem el, hogy kérdő tekintetet ne vessek rá. A *militarismus* egyik vagy másik államában e kérdő pillantásra *bizonyára* a nálunk is eléggé ismert módon válaszolt volna, ámde az a *svéd* lovastiszt ott a *Wetter-tó* gőzösen nem így járt el. A mint észrevette, hogy megütközöm az ő vizsgálgató szemejárásán: azonnal illedelmesen meghajolt előttem — mintegy bocsánatkérésül — és azután egész szelíden tovább állott. Pár percz múlva odajön hozzám egy németül beszélő utas, a kivel már mindjárt a hajóra szálltam után szóba álltam és azt mondja nekem:

— Az a tiszt úr nagyon sajnálja a történeteket; ön nagyon hasonlít ismerőséhez, a kit már évek óta nem látott. Azért nézett oly hosszasan önre, mert meg akart győződni, hogy nem-e ön az ő régi ismerőse.

Ennyire mások az erkölcsök *Svédországon*, mint a *militarismus* államaiban.

Másnap reggel 9 óra tájban értünk be a gyorsvonattal — a hová már oly rég vágytam — *Stockholmba*.

Schvarcz Gyula,